

Prof. dr Snežana Soković,
redovni profesor, Pravni fakultet u Kragujevcu

NOVA PENOLOGIJA - KARAKTERISTIKE I PERSPEKTIVE

I. Savremeni tokovi, poslednje decenije dvadesetog veka i početak dvadeset i prvog veka, u sferi socijalno-ekonomskih i političkih odnosa, koje karakteriše globalna tendencija odbacivanja modela socijalnog blagostanja i smanjenje sredstava koja se troše iz državnog budžeta, u segmentu izricanja i izvršenja krivičnih sankcija stvorili su tzv. "novu penologiju".

U savremenim društvima kriminalitet je gotovo izgubio karakter izuzetnosti i postao normalna pojava, rizik na koji se računa i u svakodnevnom životu. Očekuje se da svaki građanin tome prilagodi svoje ponašanje i tako da u najvećoj meri izbegne rizik kriminalne viktimizacije. Vreme opšte i globalne nesigurnosti, socijalne i fizičke, unosi rizik u sve aspekte života i proizvodi globalnu kulturu kontrole.¹ Sve manje se govori o sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta, a sve više o kontroli kriminaliteta. Od krivičnog pravnog sistema reagovanja očekuje se da održava uslove za funkcionisanje bezbednog društva i bezbednog pojedinca i otkloni sve opasnosti tom smislu, zbog čega se traži njegovo aktiviranje ne samo povodom izvršenog krivičnog dela, nego mnogo ranije, već povodom same mogućnosti da nastupi opasnost od vršenja krivičnih dela.

Opšti koncept kontrole, kao odgovor na stanje opšte i globalne nesigurnosti, unosi značajne modifikacije i u penološku praksu. "Nova penologija" u prvi plan stavlja pojmove rizika i verovatnoće, nije zainteresovana za uzroke koliko za kontrolu kriminalnog ponašanja, ne teži da smanji kriminalitet, već da ga kontroliše uz što manje troškove, nema aspiracija da rehabilituje, reintegriše, već se temelji na upravljanju rizikom, pre svega kroz kontrolu i zatvaranje prestupnika. Posledice se ogledaju, kako u krajnje disonantnim savremenim penološko-teorijskim koncepcijama, tako i u povećanju

¹ D. Garland: The Culture of High Crime Societies: Some Preconditions of Recent "Law and Order" Policies, British Journal of Criminology, 2000, Vol. 40; 345-47;

zatvorske populacije i stavljanjem pod neku vrstu kontrole, kroz alternativne mere nezatvaranja ili kroz mere preventivne kontrole, velikog broja građana.

Globalistički karakter u izvesnoj meri zamagljuje stvarne razmere ovih procesa, izgleda kao da se sve ne događa i sada i ovde, nego u nekim drugim prostorima i u neodređenom vremenu. Suočavanje sa posledicama promena događa se po pravilu onda kada se određena praksa već ustalila i održava se uporedo sa nedoumicama oko njene svrsishodnosti i teorijsko konceptualne utemeljenosti. Uprkos značajnim razlikama u političkom, institucionalnom i formalno pravnom smislu, efekti ovih promena su slični u različitim sredinama.

II. Širi društveni kontekst savremenih penoloških trendova

Novi trendovi u penološkoj praksi, kao i promene u ukupnoj oblasti kontrole kriminaliteta predstavljaju deo širih socijalno-ekonomskih i kulturoloških procesa globalnog karaktera.

Tekuća globalizacija slabi kontrolu nacionalnih država u mnogim segmentima društvenog života. Kretanja roba, kapitala i usluga su transnacionalna i nužno povlače povećanu mobilnost i fleksibilnost građana u potrazi za zaposlenjem, povećavaju uposlenost žena, razbijaju stare, trajne i homogenizovane socijalne veze i stvaraju nove, manje unificirane i kratkotrajnije. Nužno se menja i lična organizacija vremena i prostora, dolazi do faktičkog produžavanja radnog vremena, dugo se putuje do posla, ili škole i nazad, živi se u predgrađima i kupuje u velikim tržnim centrima, porodične veze slabe, jača "moralni individualizam" koji naglašava lične slobode i posebnost. Otuda slabi i socijalna i situaciona kontrola ponašanja. Gotovo da nije moguće izbeći kontinuiran i intenzivan uticaj javnih medija, a nove informacione tehnologije samo pojačavaju efekte globalizacije, šire tržišta, nude obilje informacija o svemu u svakom trenutku, ali i neslućene mogućnosti zloupotrebe istih. Savremena široko rasprostranjena tehnička sredstva nadziranja i u javnim i u privatnim prostorima daju istovremeno i više i manje sigurnosti i informacija: beleži se mehaničke aktivnosti i kretanja velikog broja građana, ali bez informacija kontekstualnog karaktera, bez informacija o ličnosti, kakve daje recimo neformalna socijalna kontrola, susedsko nadziranje i slične mere. Sve to transformiše, i društvo, i razumevanje samog društva od strane građana, menja socijalni

kontekst, kako uobičajenih ponašanja, tako i onih ponašanja koje uređuje i kojim upravlja država. Direktna kontrola države u mnogim oblastima se redukuje, servisi koje tradicionalno direktno obezbeđuje država sve više prelaze u nadležnost agencija, bilo privatnih, bilo javnih, što smanjuje troškove države, ali umanjuje i njenu odgovornost. Zapravo odgovornost u oblastima koje nisu pod neposrednom kontrolom države postaje značajno fragmentizovana i u slučaju potrebe vrlo je teško utvrditi konkretnu odgovornost, jer nijedan subjekat nema punu kompetenciju, pa prema tome ni punu odgovornost.

U osnovi ovakvog razvoja stoji globalna tendencija odbacivanja modela države blagostanja, smanjenje sredstava koja se troše iz državnog budžeta, zamena socijalne politike tržišnim globalizmom, zbog čega uprkos značajnom ekonomskom rastu i povećanju životnog standarda, značajan deo populacije ostaje isključen iz globalnog ekonomskog prosperiteta, povećava se siromaštvo i zaoštavaju ekonomske nejednakosti. Opšta demokratizacija obezbedila je svima, posebno ugroženim društvenim grupama, formalnu jednakost, socijalnu mobilnost i novu slobodu izbora. Međutim, zbog nedostatka potrebnih resursa nove slobode su i za srednje društvene slojeve iluzorne, dok su za marginalne društvene grupe postale razlog intenzivnije kontrole i odbacivanja zbog nedostatka sposobnosti da ih odgovorno koriste i ne ugrožavaju sigurnost drugih.² Korelacija sa povećanim stepenom kriminaliteta jeste očigledna, a globalni karakter socijalno ekonomskih i državno-organizacionih promena pogoduje nastanku i održavanju novih formi kriminaliteta.

Kao što je prednost tržišne ekonomije nad socijalnom politikom stvorila konstantnu socijalnu nesigurnost, nove tehnologije stvorile su vidljivu i svakodnevnu fizičku nesigurnost u svim segmentima života. Uvek preti mogući gubitak posla, problemi sa zdravljem, a ne može se računati na sigurne systemske programe državne pomoći. Sa druge strane, zagađenja životne sredine, tehničke havarije velikih sistema, gubljenje privatnosti, povećani rizik saobraćajnih komunikacija, modifikovana hrana, rizici interneta, socijalnih mreža, i slično, čak i sitne izbore svakodnevnog života baziraju na proceni i izbegavanju mogućih rizika. Opšta socijalna i fizička nesigurnost postaje

² K. Becket, B. Western: Governing Social Marginality: Welfare, Incarceration, and Transformation of State Policy, *Punishment&Society*, 2001, Vol. 3/1; 43-59;

ontološka, generiše i ličnu i emotivnu nesigurnost, otuđenje i krizu identiteta³. U takvim okolnostima zločin ne predstavlja samo mogućnost nastupanja imovinske štete i ličnog povređivanja, već i matrijalizovanu potvrdu propadanja socijalnih i moralnih normi, dezintegracije građanskog reda i moralne kohezije društva. U uslovima opšte i veoma izražene nesigurnosti realni kriminalitet nadrastaju mitovi o zločinu⁴, koji proizvode "moralnu paniku" i zahtevaju adekvatan odgovor, odnosno sve strožije kažnjavanje. Punitivni populizam postaje deo političke retorike, od krivičnog sistema se očekuje da reaguje i na ponašanja koja su samo potencijalno kriminalna, što se u krajnjoj liniji vodi ka sve represivnijem kaznenom zakonodavstvu, a prevenciji kriminaliteta dodaje elemente represije.

Strah od kriminaliteta i izbegavanje rizika kriminalne viktimizacije u savremenom društvu gotovo da su institucijalizovani, jer utiču na to i gde živimo i kako živimo ("sigurna predgrađa", "odbranjivi prostor", bezbednost kao nužan faktor urbanističkog planiranja, sigurnosni alarmi, interfoni, videonadzor, autoalarmi, izbegavanje rizičnih lokacija, i slično). Potencijalna izloženost kriminalitetu postaje sastavni deo života, a od građana se i u tom pogledu očekuje racionalno ponašanje i izbegavanja rizika, jer država ne teži da smanji kriminalitet, već samo da ga kontroliše uz što manje troškove. Prevencija kriminaliteta postaje sve više odgovornost "aktivnog građanina", a manje državnih struktura.

III. Kultura kontrole

Savremeno "društvo rizika"⁵ u vremenu globalne nesigurnosti značajno je promenilo gotovo sve oblasti života. U socijalnom smislu, rezultat prilagođavanja transformacijama modernog društva jeste stvaranje tzv. kulture kontrole. U sveopštem riziku kome su građani neprestano izloženi, potrebno je u što većoj meri kontrolisati sve izvore opasnosti. Iskustvo od nekoliko decenija, od osamdesetih godina dvadesetog veka, dakle bez opasnosti da se samo kratkoročna menjanja ubroje u trajne strukturalne promene, ili da se trendovi tumače kao ustanovljena praksa, a sredstava kao ciljevi,

³ F. van Marie, Sh. Maruna: "Ontological insecurity" and "terror management": Linking two free-floating anxieties, *Punishment&Society*, 2010, Vol. 12/1;

⁴ Đ. Ignjatović:

⁵ A. Giddens: *The Consequences of Modernity*, London, 1990; prema: K. S. Williams: *Textbook on Criminology*, Oxford, 2008, str. 585 i dalje;

ukazuje na formiranje jednog potpuno novog modela u okviru krivičnog prava i pravosudnih sistema. Gubljenje ideje rehabilitacije; jačanje zahteva za efikasnijom primenom zakona i strožijom kažnjavanjem; umesto racionalno shvaćene humanosti i rehabilitacije u osnovi formalne reakcije na kriminalitet sve su zastupljenija emocionalno obojena stanja nesigurnosti i stav ogorčenosti i ljutnje; "povratak žrtvi"; politizacija zločina i novi populizam; značaj javne bezbednosti; vraćanje verovanja u opravdanost zatvaranja prestupnika; transformacija kriminoloških stavova o zločinu u shvatanje o kriminalitetu kao normalnoj, rutinskoj, neodvojivoj aktivnosti savremenog društva koju treba kontrolisati, a ne suzbijati; ekspanzija ideja prevencije, bezbednosti i sigurnosti; jačanje uloge privatnog sektora u kontroli kriminaliteta i održavanju bezbednosti; prihvatanje ideje o "krizi trajnog karaktera", jesu najznačajnije karakteristike novog modela društvene reakcije na kriminalitet.⁶

U takvim okolnostima krivičnopravni sistem karakteriše i više kažnjavanja i više prevencije istovremeno. Sve prisutnije strožije kažnjavanje, prati istovremeno uvođenje većeg broja mera neinstitucionalnog, alternativnog karaktera, kao i tzv. "produžena formalna kontrola".

Strožija kaznena politika jeste rezultat zvanične političke retorike koja strogim kaznama (na primer, "three strikes and you are out") i kažnjavanjem i za najsitnije prestupe ("nulta tolerancija" kriminala), u vremenu opšte nesigurnosti zadobija naklonost javnosti i zadovoljava neokonzervativnu nostalgiju za klasičnim retributivizmom⁷ izraženu pre svega kod bogatijih i samim tim i uticajnijih društvenih grupa. Ozbiljnija posledica ove prakse jeste, osim zadovoljenja javnosti, rast osuđeničke populacije, prenaseljenost zatvora, posledično i uvećani troškovi. Kada se jednom dostigne, ovakva želja javnosti postaje neutoljiva, a sama praksa strogog kažnjavanja počinje svoj sopstveni život, dugo se održava zbog potpuno drugačijih razloga u odnosu na one zbog kojih je nastala.⁸ U uslovima privatizacije zatvora stvara "kazneno-industrijski kompleks"⁹, koji se temelji na profitu, a ne na potrebama javne sigurnosti i kontrole

⁶ D. Garland: The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society, British Journal of Criminology, 1996, Vol. 36, 445-71;

⁷ C. Shearing: Punishment and Changing Face of the Governance, Punishment & Society, 2001, Vol.3/2, 203-220;

⁸ D. Garland: Epilog: The New Iron Cage, Punishment & Society, 2001/3, str. 198;

⁹ S. Amstrong: What Good Are Markets in Punishment? Prison Service Journal, 2007/72; 12- 16;

kriminaliteta. Osim toga, prevashodno oslanjanje na kažnjavanje proizvodi i ideologiju "mi i oni", odnosno mi i oni koji nas ugrožavaju kao preteći otpadnici, opasni prestupnici, stranci, od kojih se moramo štititi.¹⁰ Ova shvatanja dodatno osnažuju postojeće obrasce ekonomske i socijalne marginalizacije, jačaju opšte osećanje sigurnosti i povećavaju intenzitet društvene reakcije na kršenje zakona.¹¹

Povećanu strogost u kažnjavanju teških i najopasnijih oblika kriminalitet, istovremeno prati i šira primena neinstitucionalnih mera za počinioce lakša krivična dela, odnosno, stvara se fenomen "bifurkacione strategije ili strategije duplog koloseka" koji, paradoksalno, dovodi do istovremenog jačanja i blagosti i strogosti u kažnjavanju i uvodi širi krug građana u sistem formalne socijalne kontrole. Šira primena alternativnih za lakša krivična dela treba da umanjiti zatvorsku populaciju, redukuje troškove zavodskog sistema, podigne efikasnost društvene reintegracije i smanjiti povrat. Međutim, iskustvo pokazuje i tendenciju da su alternativne mere i programi najčešće korišćeni kao zamena za druge alternativne mere, ili su ostvarivani u generalno preovlađujućem retributivno-punitivnom konceptu.¹² Opoziv alternativne mere kojom se kazna suspenduje pod određenim uslovima, neretko dovodi do primene duže kazne od one koja bi bila izrečena odmah bez primene alternative, obzirom na tendenciju sudova da, za razliku od bezuslovnih, uslovno izriču kazne dužeg trajanja. Primenu neinstitucionalnih mera prati i tzv. "efekat širenja mreže", odnosno pojava da alternativne sankcije i mere uvode više građana pod neki oblik socijalne kontrole, nego što je to slučaj bez primene alternativnih programa. Bipolarnost u savremenoj politici kažnjavanja jeste posledica koncepcijske dihotomije savremenih penološko-teorijskih opredeljenja, koja uključuju i neokonzervativni retributivizam i neoliberalni pragmatizam.¹³

Specifičan vid socijalne kontrole jeste i tzv. produžena formalna kontrola. Kao opšta karakteristika savremenih društava, ovaj vid kontrole jeste posledica primene

¹⁰ D. Garland: *Criminology, Social Theory and the Challenge of our Times*, *British Journal of Criminology*, 2000, Vol. 40, 189-204;

¹¹ S. Hallsworth: *Rethinking the Punitive Turn: Economies of Excess and Criminology of the Other*, *Punishment & Society*, 2000, 2/2, 145-160;

¹² Jasne prednosti deinstitucionalizacije, "The tree R"s - reparation, restoration and reintegration", dolaze do izražaja u stabilnim društvoekonomskim prilikma, dok u periodima kriminalnopolitičke nestabilnosti i jačanja represije ovi programi pokazuju svoju "kameleonsku prirodu" i primaju izraženija obeležja punitivno-retributivnog koncepta. A. Worrall: *Punishment in the community*, London, 1997. str. 98, 99.

¹³ P. O' Malley: *Volatile and Contradictory Punishment*, *Theoretical Criminology*, 1999, Vol. 3/2, 175-196;

novih tehničkih dostignuća u cilju ublažavanja posledica stanja opšte nesigurnosti. Zbog stvarne ili umišljene opasnosti, nadgledanje gotovo svih javnih zatvorenih prostora i mnogih otvorenih prostora danas je uobičajeno.¹⁴ U međuvremenu, i ovaj vid kontrole postaje najvećim delom poseban sistem, industrijski kompleks, koji se održava opstajanjem i pojačavanjem te iste nesigurnosti koju treba da umanji.

IV. Nova penologija

Prenošenje socijalnih i kulturoloških promena u legalne okvire formalne reakcije na kriminalitet u domenu krivičnog sankcionisanja ogleda se u nastajanju "nove penologije".¹⁵ Koncept "nove penologije" zasnovan je na ideji da je osnovni zadatak penologije da upravlja prestupničkom populacijom. Kao takva, nova penologija jeste deo mnogo šireg koncepta "novog društvenog menadžmenta", koji generalno teži održavanju integriteta sistema kojim upravlja i efikasnoj kontroli unutrašnjih procesa. Shvatanje da se problem kriminaliteta može eliminisati i li staviti pod punu kontrolu se napušta, predmet interesovanja nije pojedinac nego grupe prestupnika, tipovi i obim kriminalnog ponašanja, umesto tretmana prestupnika javlja se menadžment. Zadatak nove penologije jeste da upravlja prestupništvom, a ne da rehabilituje prestupnike, da "normalizuje" kriminalitet, a ne da ga eliminiše. Cilj je održavanje integriteta sistema socijalne kontrole, koji ne uključuje i dodatne eksterne društvene ciljeve kao što je eliminisanje kriminaliteta i reintegrisanje prestupnika. Otuda je nova penologija manje zainteresovana za dijagnozu i tretman individualnog počinioca krivičnog dela, a više za identifikaciju, klasifikaciju i upravljanje prestupničkim grupama razvrstanim prema stepenu rizika njihovog ponašanja u odnosu na normirani poredak. Ona nema aspiraciju da rehabilituje i reintegriše, već da upravlja rizikom budućeg kriminalnog ponašanja, pre svega kroz različite modalitete zatvaranje prestupnika.

Nova penologija nastaje i kao posledica međusobnog uticaja prava i ekonomije i podrazumeva finansijske i kvantitativne efekte kao primarne, odnosno održavanje sistema kontrole rizičnih grupa uz minimalne troškove.¹⁶ U prvom planu su pojmovi rizika i verovatnoće, a ne moralni sudovi o pojedincima. Suština ovog pristupa jeste u primeni

¹⁴ J. Farrell, K. Hayward, Y. Young: *Cultural Criminology*, London, 2008; str. 96, 98;

¹⁵

¹⁶ J. F. Cauchie, G. Chantraine: *Use of Risk in the Government of Crime, New prudentialism and New Penology*; *Champ penal/penal field, nouvelle revue internationale de criminologie*, Vol. II/2005;

metoda procene rizika u pogledu budućeg ponašanja učinioca krivičnog dela i shodno tome njegovo uključivanje u određeni program postupanja, bez dubljeg uplitanja u njegov život. U uslovima naglašene potrebe redukovanja javnih rashoda, popularnost nove penologije se temelji na tome što se njeni ciljevi lakše mogu evaluirati i prezentovati, kao i u činjenici da praktičarima ukazuje na jasne i realne pravce za ostvarivanje ciljeva postavljenih zvaničnom kriminalnom politikom u okvirima raspoloživih resursa.

U domenu generalne prevencije poznato je da neophodno je sadejstvo strogosti, izvesnosti i hitnosti u krivično-pravnom sankcionisanju. Izolovano delovanje faktora obezvređuje njihovo potencijalno značenje.¹⁷ Bez određene strogosti, kazna postaje rizik koji se isplati. Strogost bez izvesnosti predstavlja praznu pretnju, dok "odložena izvesnost", izricanje zaslužene kazne pretvara u stradanje izvršioca u lavirintu neefikasnog pravosudnog sistema.

Novija istraživanja ukazuju da je za generalno preventivni efekat kažnjavanja značajna i strogost, odnosno srazmernost, kažnjavanja kao i izvesnost, i to pre svega kao kombinacija visokog nivoa izvesnosti kazne sa manje izraženom strogošću, a ne obrnuto.¹⁸ To istovremeno daje značajan potencijal za istovremenu redukciju i kriminaliteta i kvote osuđenih lica, što u savremenim uslovima stalno rastućeg kriminaliteta i hronično prenaseljenih zatvora bez sumnje predstavlja veoma poželjan rezultat.¹⁹

Međutim, poželjna interakcija strogosti i izvesnosti ne događa se u fazi izvršenja kazne, već mnogo ranije. Izvesnost u ovom smislu znači pre svega visoku verovatnoću otkrivanja krivičnog dela i učinioca, odnosi se prevashodno na rad policije i varira zavisno od različitih strategija policijskog delovanja. Strogost u kažnjavanju tiče se sudova i faze izricanja krivičnih sankcija, podrazumeva srazmernost između kazne i krivičnog dela, ali zavisi od zakonodavne kaznene politike i od konkretnih okolnosti i od karakteristika učinioca.

¹⁷ " Kazna proističe iz zločina, a zakon izgleda kao nužni poredak stvari, što sve omogućuje da vlast deluje pod maskom tihe i neumitne snage prirode. M. Fuko: Nadzirati i kažnjavati, Novi Sad, 1997, str. 103;

¹⁸ S. N. Darlauf, D. S. Nagin: Imprisonment and Crime: Can both be reduced? *Criminology & Public Policy*, Vol. 10/1, 20011, 16-21;

¹⁹ A. Blumstein: Approaches to reducing both imprisonment and crime; *Criminology & Public Policy*, Vol. 10/1, 20011, 93-100;

Očigledno je da se značajnija pomeranja mogu postići u okviru elementa izvesnosti, prilagođavanjem strateške orijentacije rada policije, nego u pogledu strogosti, odnosno srazmernosti, zbog čega je sa stanovišta ostvarivanja poželjnog efekt generalne prevencije značajna pre svega policijska aktivnost, zatim sudovi i izricanje krivičnih sankcija, dok je samo izvršenje izrečene sankcije u drugom planu.²⁰ U novije vreme ova specifičnost mehanizma generalno-preventivnog delovanja se izražava u zahtevu striktnom i agresivnom primenom zakona, opredeljenjem za proaktivno delovanje policije i "strategiju nulte tolerancije".²¹ Time i prevencija dobija značajne elemente retributivnosti, a kao realnu i očekivanu posledicu treba imati u vidu i jačanje izvršne vlasti i policije, a potiskivanje sudske vlasti u drugi plan.

"Treća komponenta prevencije"²², odnosno hitnost, blagovremenost kazne, ukazuje na to da brza impozicija izrečene kazne jača njene preventivne efekte. Na planu generalne prevencije ona osnažuje poruku da se zločin ne isplati, dok u kontekstu specijalne prevencije vezivanje prestupa za kaznu bez odlaganja može da ima značajan uticaj na buduće ponašanje u smislu izbegavanja vršenja krivičnih dela.²³

Ne treba zaboraviti da se ideja generalne prevencije zasniva na shvatanju krivičnog dela kao slobodnog izbora, i ukoliko je delo rezultat proračuna o riziku i sopstvenom interesu, generalna prevencija jeste pravi odgovor društva na takva deliktno ponašanje. Međutim, specifična individualna etiologija kriminalnog ponašanja u mnogim

²⁰ Povećanje visine izrečenih kazni za određeno krivično delo za 50% vrlo malo će uticati na potencijalne izvršioce tog dela, za razliku od povećanja verovatnoće otkrivanja i lišenja slobode učinioca za istih 50%, pri čemu bi tako krupno zaoštavanje kaznene politike bilo krajnje problematično, dok je povećanje verovatnoće otkrivanja krivičnog dela i učinioca veoma poželjno i smatra se da se može postići prilagođavanjem strategije policijskog rada.

²¹ D. Weisburd: Shifting crime und justice resources from prison to police, Shifting police from poeple to places, *Criminology &Public Policy*, Vol. 10/1, 20011, 153-161;J. S. Goldkamp: Optimistic deterrence theorizing, The Role of timeliness, court dysfunction, and community alienation, *Criminology &Public Policy*, Vol. 10/1, 20011, 115-121;

²² A. Blumstein: Approaches to reducing both imprisonment and crime; *Criminology &Public Policy*, Vol. 10/1, 20011, 94;

²³ Značaj vremenske komponente potvrđuju i novija istraživanja. Projekat HOPE sproveden na Havajima među osuđenima na probaciji kod kojih je zavisnost od narkotika bila glavni uzrok kriminalne aktivnosti. Osuđenici su imali obavezu da se svakog dana javljaju proacionoj službi i da se jednog dana nedeljno, slučajno odabranog, podvrgnu testu na za otkrivanje droge. Pozitivan test je značio hitno, bez oddlaganja, upućivanje u zatvor na par dana. Saki sledeći pozitivan test povećavao je trajanje zatvora. U poređenju sa kontrolnom grupom suđenika istog profila na probaciji bez posebnog režima testiranja, broj izvršenih krivičnih dela posle isteka probacije bio je mani za više od 50%. Pozitivni rezultati su ponovljeni i u nekim kasnijim istraživanjima. Hawken, A, Kleiman, M: Menaging Drug- Involved Probationers with Swift and Certain Sancions; *Evalusting Hawaii's HOPE*, NCJ; prema: . Blumstein, A: Approaches to reducing both imprisonment and crime; *Criminology &Public Policy*, Vol. 10/1, 20011, 94;

situacijama neutrališe očekivani efekat generalne prevencije, pa se može desiti da generalna prevencija zapravo funkcioniše kod onih kojima i nije potrebna, dok u odnosu na one kojima je stvarno potrebna ona nema efekta.²⁴

U okviru koncepta nove penologije, u domenu specijalne prevencije jeste vidno da priroda uspešnih programa postupanja više nema uporište u konceptu rehabilitacije, ili ne uzima rehabilitaciju i reintegraciju prestupnika kao prevashodni cilj, već se u značajnijoj meri oslanja na potrebu kontrolisanja određenih grupa na osnovu procene rizika koji oni svojim kriminalnim ponašanjem nose po društvo i utvrđeni normativni poredak.²⁵ U prostoru između visoke stope recidivizma i rasta kriminaliteta, s jedne, i potrebe da preduzme "nešto efikasno i humano, a da ne košta mnogo", sa druge strane, penološka praksa značajno modifikuje poznata konceptijska opredeljenja. Centralno mesto ne zauzima rehabilitacija nego procena rizika i upravljanje procenjenim rizikom, kao orijentacija koja u uslovima rasta kriminaliteta, visoke stope recidivizma i redukovanih ulaganja, obećava realan učinak i merljiv rezultat.

Poznato je da dometi specijalne prevencije zavise od primenjenih korektivnih programa. Kako specijalna prevencija u osnovi predstavlja bihevioralni odgovor na iskustvo kažnjavanja, pitanje ključnog praktičnog značaja jeste izdvajanje efektivnih korektivnih programa.

Nova penologija smatra generalno uspešnijim intervencije zasnovane na principu rizika, principu kriminogenih potreba prestupnika, principu responsivnosti, odnosno, usaglašavanja karakteristika tretmana sa karakteristikama prestupnika, pri čemu princip rizika jeste od ključne važnosti za izdvajanje prestupnika koji treba da budu podvrgnuti tretmanu, princip kriminogenih potreba ukazuje na okolnosti na koje treba da bude usmerena intervencija, dok procena responsivnosti treba opredeli način postizanja punih efekata tretmana. Intenzitet tretmana nova penologija zasniva na proceni rizika prestupnika. Za razliku od prestupnika niskog rizika, viskorizičnim prestupnicima potreban je intenzivan tretman, mada je najčešće reč o prestupnicima koje je i putem intenzivnog programa teško menjati. Posebno je značajno da nivo i sadržina tretmana

²⁴ Vidi: T. Mathiesen: *General Prevencion as Comunikation, A Reader on Punishment*, ed. by A. Duff & D. Garland, Oxford, 1994. str. 230.

²⁵ G. Robinson: *Risk Mangment and Rehabilitation in the Probation Service: Collision and Collusion*; *The Howard Journal*, 1999, Vol. 38 No. 4; str. 421;

odgovara stepenu rizika u kategoriji prestupnika srednjeg rizika kao najbrojnijoj, obzirom da programi korisni za određene kategorije prestupnika mogu biti kontraproduktivni za druge. Ovakav pristup odgovara ciljevima nove penologije, jer nova penološka praksa nastoji da upravlja prestupništvom, a ne da rehabilituje prestupnike, teži da "normalizuje" kriminalitet, a ne da ga eliminiše.

VI. Posledice i perspektive

Najznačajnija konsekvencija nove prakse kontrole kriminaliteta, čiji bitan segment čini i nova penologija, jeste veliko povećanje kvote osuđenih na kaznu zatvora, koje se ne može objasniti samo rastom kriminaliteta. Osim toga, značajno je i da je stavljanjem pod neku vrstu kontrole, kroz alternativne mere nezatvaranja ili kroz mere preventivne kontrole, obuhvaćen veliki broj građana. U periodu 1997-2007. raspoložive statistike pokazuju rast zatvoreničke populacije u 60-70% zemalja na svim kontinentima, prenaseljenost zatvora je u 2007. godini u oko 60% zemalja duplo veća od raspoloživih kapaciteta, a u preko 20% zemalja veća i preko 150% raspoloživih kapaciteta. Najveći rast se beleži u zemljama Afrike, Amerike i Azije, ali i polovina evropskih zemalja ima prenaseljenost veću od 100%.²⁶ Posebnu pažnju privlači slučaj SAD²⁷ sa kvotom zatvorenika od 743, odnosno sa ukupnim brojem od 2 292 133. zatvorenika u 2009. godini. Poređenja radi u istom periodu kvota zatvorenih lica u Rusiji iznosi 628, u Nemačkoj 88, Francuskoj 96 Australiji 133, u Engleskoj i Velsu 157, Novom Zelandu 203, Holandiji 94, u Norveškoj 71, u Srbiji 143, Slovenija 65. 2007. godine SAD su imale manje od 5% ukupne svetske populacije ali i 23,4% ukupne svetske zatvorske populacije.²⁸

Teško je prognozirati globalističke procese, pa i buduća kretanja u sferi formalne socijalne kontrole, budući da se radi o tokovima koji su posledica širih globalnih socioekonomski i kulturoloških promena. Umesto toga, čini nam se korisnim razmatranje

²⁶ Trends in World prison population, International Statistics on Crime and Criminal Justice, International Center for Prison Studies London, str. 153-165;

²⁷ F. E. Zimring: Imprisonment Rates and the New Politics of Criminal Punishment, Punishment & Society, 2001, Vol.3(1), 161-166; D. Garland: The Meaning of Mass Imprisonment, Punishment & Society, 2005, Vol.3(1), 5-7;

²⁸ R. Walmsey; World Prison Population List, 8th ed, London, 2008;

iskustva onih zemalja koje su, i pored nezaobilaznog globalizma savremenih društvenih kretanja, izbegle zamke "novog punitivizma".

Nasuprot SAD, nestajanje modela "socijalne države" u Evropi nema tako drastične posledice.²⁹ Prenaseljeni zatvori i rast osuđeničke populacije "muče" i evropske zemlje, ali u manjem obimu. Rizični trendovi u evropskim zemljama odnose se na veliki broj stranaca i pripadnika etničkih manjina lišenih slobode, koji, prema nekim procenama, može da predstavlja veći problem nego hiperinkarceracija Afro- i Hispano-amerikanaca U SAD. Pažnju posebno privlače skandinavske zemlje sa kvotom zatvorenika preko deset puta manjom od one u SAD.³⁰

Polazeći od toga da je nivo punitivizma u korelaciji sa ekonomskom politikom, ulaganjima u socijalnu politiku, istraživanja pokazuju da različite demokratsko-političke strukture vode ka manjem ili većem populizmu u kažnjavanju i različitoj praktičnoj realizaciji poštovanja ljudskih prava i ljudskog dostojanstva.

U suštini, penalna politika jeste rezultat političkog izbora, a empirijski podaci pokazuju da socijalna politika, nivo demokratizacije i realno uvažavanje ljudskih prava redukuju punitivizam.

Skandinavske zemlje imaju najnižu stopu zatvorenih lica, ali i najveća ulaganja u socijalnu politiku, a osim toga i najviši nivo javnog poverenja i političkog legitimiteta, kao i najniži nivo straha od kriminaliteta. Evropske države sa višom stopom inkarceracije (Engleska i većina istočnoevropskih zemalja) manje ulažu u socijalnu politiku, i beleže niži nivo poverenja i političke legitimnosti, kao i više straha od kriminaliteta. Visok nivo poverenja i legitimnosti jeste u pozitivnoj korelaciji za socijalnim investiranjem i nivoom socijalne jednakosti, ali ne i sa oštrom kaznenom politikom. Iza ovih korelacija stoji mehanizam putem koga ekstenzivna socijalna politika utiče na oštrinu kažnjavanja. Tako se razvija solidarnost i podela odgovornosti za uzroke svega što predstavlja

²⁹ D. Downes: The *macho* penal economy: Mass Incarceration in the United States - A European Perspective, *Punishment & Society*, 2001, Vol. 3(1), 61-80;

³⁰ J. Prat: Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism, *British Journal of Criminology*, 2008, Vol. 48, 119-137; J. Prat: Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, Part II Does Scandinavian Exceptionalism Have a Future?, *British Journal of Criminology*, 2008, Vol. 48, 275-292;

socijalni rizik, uključujući i kriminalitet, i omogućava materijalni prosperitet i ekonomska sigurnost, usled čega se lakše izražava tolerancija i empatija.³¹

VII. Zaključak

Savremeni tokovi u sferi socijalno-ekonomskih i političkih odnosa, koje karakteriše globalna tendencija odbacivanja modela socijalnog blagostanja i smanjenje sredstava koja se troše iz državnog budžeta, u segmentu izricanja i izvršenja krivičnih sankcija stvorili su tzv. "novu penologiju". Nova penologija u prvi plan stavlja pojmove rizika i verovatnoće, nije zainteresovana za uzroke koliko za kontrolu kriminalnog ponašanja, ne teži da smanji kriminalitet, već da ga kontroliše uz što manje troškove, nema aspiracija da rehabilituje, reintegriše, već se temelji na upravljanju rizikom, pre svega kroz kontrolu i zatvaranje prestupnika. Posledice se ogledaju, kako u krajnje disonantnim savremenim penološko-teorijskim koncepcijama, tako i u povećanju zatvorske populacije i stavljanjem pod neku vrstu kontrole, kroz alternativne mere nezatvaranja ili kroz mere preventivne kontrole, velikog broja građana. Za razliku od američkog iskustva, neke evropske zemlje, pre svega skandinavske, uprkos globalističkim tendencijama odolevaju novom punitivizmu. Istraživanja pokazuju da ove zemlje imaju nisku kvotu osuđenih na zatvorske kazne, ali i najviša izdvajanja za programe socijalne politike, veoma visok nivo javnog poverenja i političke legitimnosti, kao i najniži nivo straha od kriminaliteta.

Obzirom da se i u domaćim uslovima kontrole kriminaliteta uočavaju posledice globalističkih tendencija (veću u dužem periodu domaća kaznena politika se značajno pooštava, raste broj osuđenih na kaznu zavora) veoma je značajno razumeti savremena kretanja u sferi društvene reakcije na kriminalitet i poznavati iskustva zemalja koje su izbegle ili značajno ublažile "novi punitivizam".

³¹ S. Snacken: Resisting Punitiveness in Europe?, *Theoretical Criminology*, 2010, Vol. 14(3), 273-292;

Professor Snezana Sokovic

‘New Penology’ – Consequences and Perspectives

Contemporary courses in the sphere of socio-economic and political relations, characterized by global departure from social welfare model and decrease in the public spending with regard to the enforcement of penal sanctions, led towards the creation of the ‘New Penology’. New penology emphasizes the notions of the risk and probability and shifts the focus from the causes of criminal behaviour towards the control of behaviour and from the control of crime towards crime management. It is concerned with cost minimization and risk management through incapacitation without an aspiration to rehabilitation and re-integration of offenders.

On the level of national crime control policy, consequences of those global tendencies have borne significant impact on the national sentencing policy (which is seen to getting harsher with the constantly increasing number of prisoners). Therefore, it is of great importance to understand contemporary courses in the field of social reaction to the criminal behaviour and pay attention to the experiences of those countries who managed to avoid or significantly reduce the level of ‘populist punitiveness’

Prof. dr Snežana Soković, redovni profesor

Pravni fakultet u Kragujevcu
Jovana Cvijića 1, 34000 Kragujevac

tel. 034/306 355,

fax 034/306 840

E-mail: snezana@jura.kg.ac.rs